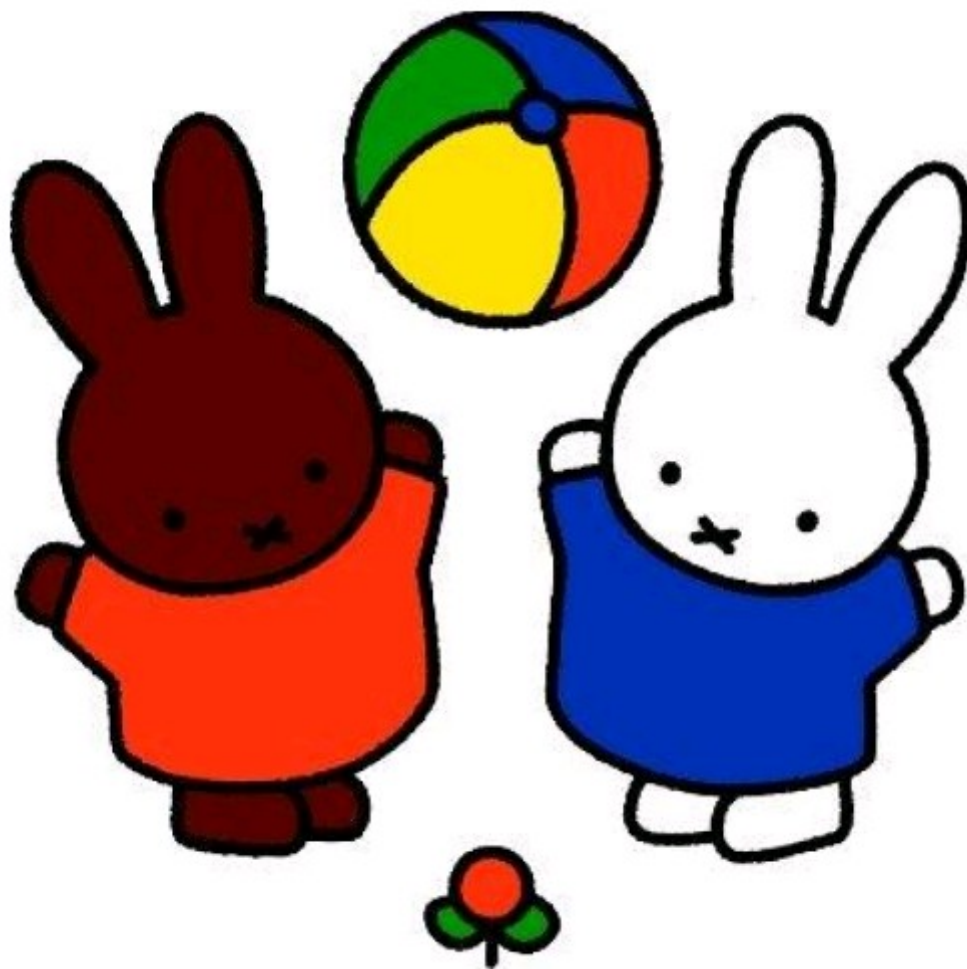

Segregatie in het onderwijs

Visie van de DWARS onderwijscommissie

Utrecht, 15 maart 2011

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
1. Achtergrond.....	4
1.1 Segregatie.....	4
1.2 Desegregatie.....	6
2. Oplossingen.....	7
2.1 Centraal Aanmeldpunt.....	7
2.2 Kwaliteit en financiering.....	8
2.3 Integratie bevorderen.....	9
3. Begrippenlijst.....	11
4. Bronvermelding.....	12

INLEIDING

Voor je ligt de visie van de subcommissie Onderwijs over segregatie in het onderwijs. Dit visiestuk is het tweede deel van de Onderwijsvisie van DWARS, GroenLinkse jongeren. De subcommissie heeft zich het afgelopen halfjaar gebogen over segregatie in het onderwijs, omdat de discussie over zwarte en witte scholen veelvuldig naar voren komt in het maatschappelijke debat. Opvallend is dan juist dat DWARS over dit thema geen duidelijk uitgewerkt standpunt heeft. Dit is de reden dat de subcommissie Onderwijs heeft besloten om hierover een uitgebreide visie op te stellen.

Waarover hebben we het nu? Het begrip **segregatie** betekent: scheiding of ongelijkmatige verdeling. Deze term wordt meestal gebruikt in sociale context. In dat geval houdt segregatie scheiding van bepaalde bevolkingsgroepen in. Denk hierbij aan scheiding op basis van geloof, huidskleur, sociaaleconomische status, seksuele geaardheid, enz. Bij segregatie in het onderwijs richt de term zich op zwarte en witte scholen. Onderwijssegregatie heeft echter betrekking op meer dan alleen kleur, namelijk ook op sociaaleconomische status (kansrijke en kansarme kinderen) en religie.

Wij zien segregatie als een onwenselijk verschijnsel in het onderwijs. In ons ideale scenario zouden kinderen van allerlei achtergronden in heel Nederland gemengd bij elkaar in de klas zitten. Wij hechten hier veel waarde aan, omdat wij zeker het lager onderwijs zien als enerzijds het op hoog niveau opdoen van cruciale kennis en vaardigheden, anderzijds een degelijke voorbereiding op zelfstandigheid in een diverse, begripvolle samenleving. Tegelijkertijd erkennen we dat de vrijheid van schoolkeuze van ouders van elementaire waarde is. Dit recht van ouders moet uitdrukkelijk gewaarborgd blijven. Dit stuk draagt oplossingen voor om segregatie in het onderwijs te bestrijden, waarbij de keuzevrijheid van de ouders zo veel mogelijk intact gehouden wordt. Op deze manier kunnen we op een verantwoorde manier de vele verschillende mensen die ons land telt in waardevol contact met elkaar brengen. Volgens ons heeft de leerling, het onderwijs en de samenleving daar baat bij.

In dit visiestuk zal eerst de achtergrond van segregatie in het onderwijs uiteengezet worden, waarbij de maatschappelijke effecten hiervan in kaart worden gebracht. Vervolgens dragen we meerdere middelen aan om segregatie tegen te gaan en op scholen een betere afspiegeling van de wijk te bewerkstelligen. Om dit te bereiken stellen we de volgende maatregelen voor:

- Het **Centraal Aanmeldpunt**
- Gerichter financierings- en subsidiebeleid van de overheid
- Bevordering van integratie onder schooltijd

In het vervolg van deze visie zijn bovenstaande punten uitgebreid uitgewerkt. Deze moeten de basis vormen voor een steviger onderbouwd standpunt van DWARS over onderwijssegregatie.

Noot: de betekenis van woorden in het cursief zijn achterin terug te vinden in de begrippenlijst.

1. ACHTERGROND

1.1 Segregatie

Segregatie beperkt zich niet alleen tot woonwijken, maar komt ook op scholen voor. Dit is al het geval sinds het ontstaan van het Nederlandse onderwijssysteem. Vóór 1920 waren er vier soorten scholen voor kinderen met een verschillende sociaaleconomische status, waardoor er sprake was van expliciet onderscheid. Door financiële gelijkstelling middels de Wet op het Lageronderwijs uit 1920 verdween deze expliciete segregatie waardoor kinderen de mogelijkheid kregen om alle soorten onderwijs te volgen. Toch betekende dit niet dat hiermee het onderscheid tussen kinderen van verschillende sociaaleconomische status wegviel. Kinderen met lager opgeleide ouders of van allochtone afkomst wonen namelijk vaak in andere wijken dan autochtone kinderen met hoger opgeleide ouders. Dit heeft zijn weerslag op de opbouw van het leerlingenbestand van scholen. Kinderen van verschillende sociaaleconomische afkomst volgen nog steeds vaak gescheiden van elkaar het onderwijs. Daardoor is onderwijssegregatie nog steeds een actueel probleem.

Onderwijssegregatie betekent dat er een scheiding is tussen relatief 'witte' scholen, vaak met kinderen van hoogopgeleide ouders, en 'zwarte' scholen, vaak met kinderen van laagopgeleide ouders, door oververtegenwoordiging van bepaalde etnische en/of sociaaleconomische groepen. Onderwijssegregatie kan meerdere oorzaken hebben, zoals segregatie van wijken en significant schoolkeuzegedrag van ouders uit verschillende klassen. Beleid van scholen om, bedoeld of onbedoeld, een bepaalde groep mensen aan te trekken is een derde belangrijke oorzaak. Afsluitend kan er sprake zijn van 'witte' en '**zwarte vlucht**' als veroorzaker van segregatie. De '**witte vlucht**' is wanneer autochtone ouders een school mijden of hun kinderen tussentijds van een school afhaken, omdat de school teveel allochtone leerlingen heeft. De 'zwarte vlucht' kan enerzijds zijn dat, vaak hoogopgeleide, allochtone ouders een school gaan mijden of tussentijds verlaten omdat er teveel allochtone leerlingen op zitten en anderzijds dat allochtone ouders een school mijden of tussentijds verlaten omdat er teveel autochtone leerlingen op de school zitten, waardoor de allochtonen zich er niet thuis voelen (Pas en Peters, 2004).

Om de verschijnselen 'witte' en 'zwarte vlucht' goed te typeren, is het van belang om de beslissingscriteria van ouders bij de schoolkeuze voor hun kind in acht te nemen. Uit onderzoek van het Kohnstamm instituut blijkt dat ouders over het algemeen een school in de buurt kiezen. Als er meerdere scholen in de buurt zijn, dan speelt de etnische samenstelling een belangrijke rol. Autochtone en allochtone ouders kunnen bewust voor een zwarte school kiezen. Echter over het algemeen worden door zowel autochtone als allochtone ouders de zwarte scholen in de buurt het minst geschikt gevonden en de witte scholen het meest geschikt (SCO-Kohnstamm Instituut in opdracht van het Ministerie van OCW, 2002).

Uit onderzoek van T. Metselaar van de Universiteit van Tilburg (2005) blijkt dat ouders twee bezwaren tegen zwarte scholen hebben:

- 1) Zwarte scholen bemoeilijken de integratie van autochtonen en allochtonen.
- 2) De kwaliteit van het onderwijs op zwarte scholen is minder goed vanwege de taalachterstand van allochtone kinderen. Deze taalachterstand zou de andere kinderen in de klas tegenhouden.

Veel autochtone ouders sturen hierdoor hun kinderen niet naar zwarte scholen of scholen die zwart dreigen te worden. Een deel van deze ouders haalt hun kinderen zelfs van deze scholen af. Dit eerder genoemde verschijnsel wordt witte vlucht genoemd. In hoofdstuk 2 dragen we mogelijke oplossingen aan om witte vlucht in de toekomst te voorkomen.

Segregatie kan op twee manieren gemeten worden: absoluut en relatief. Bij de absolute meettechniek wordt een school als 'zwart' aangeduid als meer dan 50 procent van de leerlingen van allochtone afkomst is. De relatieve methode beoordeelt of de school een representatie is van de wijk waarin de school staat. Bij een negatief resultaat is er sprake van een witte of zwarte school.

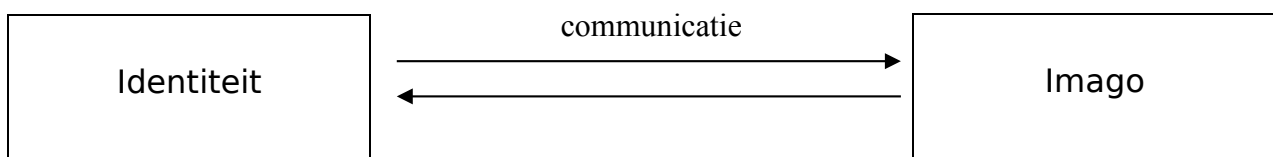
De huidige situatie aangaande segregatie in het Nederlandse basisonderwijs is als volgt. Van de ruim 7000 basisscholen waren er in 2006-2007 580 scholen met meer dan 50% niet-westerse allochtone leerlingen en 290 met meer dan 80% niet-westerse allochtonen leerlingen. Daarbij moet vermeld worden dat de concentratie zwarte scholen veel groter is in de vier grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Van de 290 scholen met meer dan 80% niet-westerse allochtonen leerlingen lagen er namelijk 208 in deze gemeenten. De overheid heeft zich vanwege deze cijfers ten doel gesteld het afspiegelingscriterium na te streven. Dit houdt in dat de samenstelling van de school een afspiegeling dient te zijn van de wijk. Een derde van de scholen in de grote steden voldoet echter niet aan dit criterium. In Amsterdam en Rotterdam is dit zelfs de helft (Herweijer, 2008).

1.2 Desegregatie

Naast onderwijssegregatie is er ook buiten schooltijden vaak sprake van segregatie tussen bevolkingsgroepen in een bepaald woongebied. Dit wordt veroorzaakt door een op *vooroordelen* gebaseerde **attitude** van een **dominante groep** t.o.v. een **minoriteit**. Als gevolg hierop volgt **discriminatie**.

Het leven binnen een cultuur die niet de jouwe is, kan problemen opleveren. Een verstoorde integratie van een minoriteit heeft vooroordelen en discriminatie door de dominante groep als gevolg. Een instrument om dit tegen te gaan is **acculturatie**.

Acculturatie in schema:

Acculturatie draait om langdurig en frequent contact tussen de dominante groep en de minoriteit. Hierbij gaat het om verschillen en overeenkomsten tussen groepen. Communicatie is hierbij een belangrijke factor. Bij een goede communicatie is het imago van een bepaalde sociale groep gelijk aan haar identiteit. Vaak verloopt de communicatie echter van beide kanten niet volmaakt en wijkt het imago af van de identiteit. Hierdoor ontstaan vooroordelen.

De vooroordelen zijn vrijwel altijd gebaseerd op generalisatie, stigmatisering en foutieve attributie. Voor het veranderen van een attitude gebaseerd op deze

onrealistische vooroordelen is langdurig en frequent voorkomend contact essentieel. Hierbij is het noodzakelijk de volgende inzichten te onderkennen:

- Dat er sprake is van vooroordelen
- Dat (culturele) integratie een verrijking voor de samenleving is

Het langdurig, frequent contact kan op verschillende manieren plaatsvinden:

- via een sportvereniging
- middels beeldende media
- middels schriftelijke media
- via sociale media
- op wijkfeesten of activiteiten
- in buurthuizen met activiteiten op vlak van sport en cultuur

Hierbij moet benadrukt worden dat contact waarbij sprake is van actieve **sociale interdependentie**, zoals sport, muziek, koken et cetera meer bijdragen aan acculturatie dan passieve, individuele activiteiten.

DWARS is van mening dat elke mogelijkheid tot attitudeverandering aangegrepen moet worden, bij zowel minderheden als bij de dominante groep. Met name op basis- en middelbare scholen verdient culturele diversiteit een prominente rol. Hierdoor wordt de kans kleiner dat kinderen vooroordelen gaan ontwikkelen en vinden ze makkelijker een plaats in de toenemende globaliserende maatschappij. Het is een taak van het onderwijs kinderen hier mee te leren omgaan.

2. Oplossingen

2.1 Centraal aanmeldpunt

Segregatie is onwenselijk. In het ideale geval is een klas en een school een afspiegeling van de samenleving. Omdat veel wijken ook gesegregeerd zijn, is het echter onhaalbaar om alle scholen een afspiegeling te laten zijn van een hele stad of heel Nederland. Een school kan echter wel een afspiegeling zijn van de buurt.

Op dit moment ligt de aanmeldprocedure voor nieuwe leerlingen in de meeste gemeentes bij de scholen. Dit zorgt ervoor dat elke school zijn eigen aannamecriteria kan formuleren. Op het moment dat een populaire school het moment van aanmelden als voorrangscriterium heeft voor toelating tot de school, komt het voor dat ouders hun kind al voor de geboorte in moeten schrijven op een basisschool. Dit zorgt ervoor dat minder geïnformeerde ouders vaak achter het net vissen en de school geen buurtfunctie meer kan vervullen. Deze manier van aanmelden werkt segregatie op sociaaleconomische status in de hand.

Wij pleiten er daarom voor om het aanmelden voor een basisschool te laten verlopen via een Centraal Aanmeldpunt op het niveau van (een samenwerking van) gemeente(n). Hierdoor worden de aanmeldprocedures eenduidiger en inzichtelijker. Op deze manier kunnen ouders hun kinderen nog steeds aanmelden voor de school van hun keuze, maar wordt er ook gezorgd voor een gelijke behandeling van de aanmeldingen. Door vaste criteria vast te stellen en dit centraal per regio te regelen.

In dit centrale aanmeldpunt gebruiken we de aanwezigheid van broertjes en zusjes op de school en de school als dichtstbijzijnde onderwijslocatie voor de leerling als criteria. De criteria zorgen ervoor dat de school zoveel mogelijk een afspiegeling wordt van de buurt. In enkele gevallen wordt hierdoor de keuzevrijheid van ouders licht aangetast, maar door de eerlijkere aanmeldingsprocedure zal de keuzevrijheid voor veel ouders juist toenemen. Het aanmelden moet in dit systeem namelijk gebeuren wanneer het kind ongeveer 2,5 jaar oud is. Ouders krijgen hiervoor op tijd een uitnodiging. Zo kan één keer per jaar de indeling voor het daarop volgende jaar gemaakt worden. Scholen hebben dan al aan het begin van het schooljaar een goed overzicht over de instroom.

Daarnaast willen we dat dit aanmeldpunt gepaard gaat met een goede informatievoorziening voor ouders over de scholen in de regio. Dit kan door een georganiseerde tocht langs verschillende basisscholen, maar ook door middel van schriftelijke informatie. Belangrijk daarbij is dat ervoor wordt gezorgd dat de informatie begrijpelijk is voor alle ouders.

DWARS wil:

- dat alle (samenwerkingsverbanden van) gemeenten het Centraal Aanmeldpunt gaan hanteren bij de aanmelding van kinderen voor het basisonderwijs.
- dat bij het aannemen van leerlingen door basisscholen middels het Centraal Aanmeldpunt de volgende criteria in volgorde van belang gehanteerd worden: 1) de aanwezigheid van broertjes en zusjes op dezelfde school, 2) leerlingen hebben voorrang wanneer de absolute afstand tot de school voor hen de kleinst mogelijke is uit het totaal aanbod aan scholen in de (samenwerkingsverbanden van) gemeente(n).
- Een een degelijke informatievoorziening vanuit de gemeente voor ouders over de verschillende beschikbare scholen in de regio.

2.2 Kwaliteit en financiering

In het basisonderwijs geldt een **gewichtenregeling**. Deze regeling bepaalt hoeveel geld een basisschool krijgt voor het wegwerken van onderwijsachterstanden. Kinderen van ouders met een laag opleidingsniveau krijgen een bepaald gewicht toegekend: 0,3 bij ouders met maximaal lager praktijkonderwijs, 1,2 bij ouders met maximaal basisonderwijs.

Het gewicht dat een leerling krijgt, bepaalt hoeveel extra middelen (geld) de school ontvangt om achterstanden weg te werken. De school ontvangt dan meer geld en kan meer middelen inzetten om achterstanden bij de gewichtleerling weg te werken.

Het opleidingsniveau van de ouders heeft grote invloed op het niveau dat de leerlingen hebben aan het begin van het basisonderwijs. Een laag opleidingsniveau van de ouders is vaak de oorzaak van de onderwijsachterstand. Uit onderzoek blijkt ook verder dat het opleidingsniveau van de ouders van grote invloed is op het succes dat leerlingen hebben in het (vervolg)onderwijs (Feinstein, 2003). DWARS wil dat ieder individu gelijke kansen krijgt om zich te ontwikkelen. De gewichtenregeling op basis van het opleidingsniveau van de ouders is de bestaande manier om het geld te verdelen en zo de achterstanden bij leerlingen weg te werken. DWARS vindt dit een goed instrument.

Etniciteit en beroep van de ouders zijn geen criteria meer bij de gewichtenregeling. Dit waren wel criteria. Etniciteit is geen directe oorzaak van een onderwijsachterstand. Allochtone ouders zijn gemiddeld wel lager opgeleid. Allochtone leerlingen met laag opgeleide ouders zullen daarom ook een hoger gewicht toegekend krijgen.

Allochtone, maar ook autochtone (bijvoorbeeld Friese) leerlingen kunnen een taalachterstand hebben, als ze naar de basisschool gaan. Met een taaltoets wordt dit vastgesteld. De school krijgt subsidie om deze leerlingen extra begeleiding te geven. Hiermee wordt voorkomen dat zij door hun taalachterstand niet mee kunnen komen in de lessen.

De gewichtenregeling zorgt ervoor dat de school extra middelen krijgt om de achterstanden weg te werken. De school kan met het extra geld niet alleen beter lesmateriaal aanschaffen, maar zich ook richten op het personeelsbeleid. Nieuwe leraren en assistenten kunnen worden aangenomen om een lerarentekort op te lossen. In kleinere klassen of met een extra assistent kunnen de leraren hun leerlingen beter begeleiden.

Ook bij zwarte scholen zullen leerlingen met achterstanden extra begeleiding krijgen. De kwaliteit van het onderwijs gaat omhoog en de leerlingen zullen zich hierdoor beter ontwikkelen.

De huidige gewichtenregeling is opgesteld om te zorgen dat scholen met veel gewichtleerlingen extra geld zouden ontvangen om extra aandacht te kunnen besteden aan kinderen met achterstanden. De school ontvangt per kind een bepaald bedrag, dat bedrag is per gewicht vastgesteld.

Wanneer een school erg veel gewichtleerlingen heeft krijgt ze dus extra geld om gewichtleerlingen te helpen hun de achterstanden in te lopen. Wanneer een school gemengd is (en dus sociaaleconomisch niet gesegregeerd) moeten ze dezelfde faciliteiten bieden en dezelfde materialen aankopen voor gewichtleerlingen als de scholen met meer gewichtleerlingen. Deze scholen krijgen echter minder geld omdat ze minder gewichtleerlingen hebben. Het is voor een school financieel onaantrekkelijk

om gemengd te zijn. Volgens DWARS is dit een hiaat in de huidige gewichtenregeling.

DWARS stelt voor om een aanpassing te doen in de huidige gewichtenregeling. In plaats van dat de school per gewichtleerling extra geld krijgt, krijgt de school een bedrag dat is gekoppeld aan een bepaald percentage gewichtleerlingen. Het exacte bedrag per leerling bij een bepaald percentage gewichtleerlingen moet nog nader worden vastgesteld. Bij het vaststellen hiervan moet er rekening gehouden worden met het feit dat ook scholen met een klein percentage gewichtleerlingen extra zorg moeten bieden aan deze leerlingen.

DWARS wil:

- een gewichtenregeling in het lager onderwijs, aan de hand waarvan extra geld aan scholen wordt verstrekt om gewichtleerlingen effectief te begeleiden.
- vasthouden aan het opleidingsniveau van de ouders als criterium bij het toekennen van gewichten aan leerlingen.
- dat de overheid niet langer aan scholen een bedrag per gewichtleerling toekent, maar dit via percentagecategorieën van het aandeel van gewichtleerlingen op het totale leerlingenbestand uitkeert.

2.3 Integratie bevorderen

Elke leerling is uniek. Voor de leraar is het de kunst alle leerlingen een veilig gevoel te geven, hen te motiveren en aan te sporen. Hierbij moet hij in elke klas rekening houden met hun achtergrond. In klassen met leerlingen van verschillende etnische achtergronden zal echter veel meer een beroep worden gedaan op de **multiculturele competenties** van de leraar. Door begrip te hebben voor en open te staan tegenover verschillende culturen, worden leerlingen beter bediend en betrokken tijdens het lesprogramma. Hierdoor zullen het leerklimaat en de leerprestaties in deze klassen verbeteren. Om de ontwikkeling van multiculturele competentie voor elke leraar toegankelijk te maken, moet het opgenomen worden in de onderwijsprogramma van alle lerarenopleidingen. Voor leraren die al afgestudeerd zijn moet de overheid bijscholing op multiculturele competenties opnemen in het gangbare bijscholingsprogramma voor leraren.

DWARS vindt dat het onderwijs extra nadruk moet leggen op het voorkomen van het ontwikkelen van een negatieve attitude naar andere culturen. Deze focus geldt voor zowel 'witte' als 'zwarte' scholen. Dit kan in allerlei vormen en uitingen, denk aan projecten in de onderbouw rondom kleding en feesten of in de middenbouw rondom geschiedenis en aardrijkskunde. In de bovenbouw zijn culturele verschillen een prima uitgangspunt voor de introductie van projectwerken; denk aan een uitwisselingsprojecten met leerlingen uit krachtwijken of uit het buitenland.

Docenten staan over het algemeen positief tegenover deze ideeën, maar hebben vaak niet de tijd en/of energie om dit soort projecten uit te werken. DWARS wil daarom het aanpassen van huidige en verouderde projecten stimuleren.

Als leerlingen actief en betrokken bezig zijn met culturele activiteiten die voor hen betekenisvol zijn, heeft dit invloed op hun attitudevorming en die van hun ouders. Met een focus op school rondom dit thema blijft dit ook na schooltijd bij kind en ouder spelen. In een thuis- of wijkomgeving zal een kind hierdoor sneller in staat zijn of haar attitude te veranderen. Hierbij is de wisselwerking tussen school en leefsituatie van het kind erg belangrijk. Enkel door in beide werelden een gevarieerd spectrum aan te bieden, bijvoorbeeld via verenigingen, media en internet, kan een attitudeverandering plaatsvinden.

DWARS wil:

- dat alle lerarenopleidingen multiculturele competenties opnemen in hun onderwijsprogramma.
- Multiculturele competenties opnemen in het bijscholingsprogramma voor leraren waarbij dit (nog) niet in het onderwijsprogramma van de opleiding zit.
- de ontwikkeling van positieve attitudes stimuleren en vooroordelen ten opzichte van sociaaleconomische en etnische groeperingen in het lager onderwijs wegnemen. Hiervoor moeten basisscholen gestimuleerd worden bij het ontwikkelen en uitvoeren van multiculturele projecten in het lespakket.

3. Begrippenlijst

Acculturatie: zijn de processen van sociale en culturele verandering onder invloed van contact tussen samenlevingen.

Centraal Aanmeldpunt: Vanuit (een samenwerking van) gemeente(n) jaarlijkse, gelijktijdige registratie van nieuwe leerlingen voor het basisonderwijs in de gemeente. Ouders geven hierbij hun school van voorkeur aan, waarna middels criteria leerlingen geplaatst worden.

Discriminatie: gedrag waarbij personen of groepen op grond van voor de context irrelevante kenmerken, ongelijk behandeld worden.

Dominante groep: een groepering waarvan de sociale identiteit beantwoordt aan het ideaalbeeld van de samenleving, die een machtspositie bezit en de kerngroep van de samenleving vormt.

Gewichtenregeling: regelingen die gewichten toekent aan leerlingen met laagopgeleide ouders. Aan de hand van deze gewichten krijgen scholen extra subsidies om leerachterstanden weg te werken.

Minoriteit: een subgroep die ongeacht haar omvang gediscrimineerd wordt, jegens welke een vooroordeel bestaat. Die weinig macht heeft en zich in de marge van de samenleving bevindt.

Multiculturele competenties: begrip hebben van en open staan voor de verschillende culturele achtergronden van kinderen in een klas door de leraar, om zo al zijn kinderen goed te kunnen bedienen en betrekken bij het lesprogramma

Segregatie: scheiding of ongelijkmatige verdeling tussen verschillende sociaaleconomische, etnische of religieuze bevolkingsgroepen.

Sociale interdependentie: als individuen gemeenschappelijke doelen hebben en individuele eindresultaten bepaald worden door acties van anderen.

Vooroordeel: negatieve attitude ten aanzien van een sociale groep of ten aanzien van een persoon behorende tot een bepaalde sociale groep. Het is een mening die niet op feitelijke informatie hoeft te berusten.

Witte vlucht: autochtone ouders mijden of verlaten tussentijds een school omdat de school teveel allochtone leerlingen heeft.

Zwarte vlucht: kan enerzijds zijn dat, vaak hoogopgeleide, allochtone ouders een school gaan mijden of tussentijds verlaten omdat er teveel allochtone leerlingen op zitten en anderzijds dat allochtone ouders een school mijden of tussentijds verlaten omdat er teveel autochtone leerlingen op de school zitten, waardoor de allochtonen zich er niet thuis voelen.

4. Bronvermelding

Feinstein, L. (2003), Inequality in the early cognitive development of British children in the 1970 cohort, *Economica*

Herweijer, L. (2008), Segregatie in het basis- en voortgezet onderwijs, P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart, *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie, Sociaal en Cultureel Rapport 2008*, Den Haag: SCP, p. 206-233.

Johnson, D.W. en Johnson, F.P. (2008), *Groepsdynamica*, Pearson.

Pas, G. en D. Peters (2004), *Het basisonderwijs zwart wit bekeken; naar een lokale aanpak van segregatie*, Wetenschappelijk bureau GroenLinks, Utrecht

Van Endt-Meijling, M. (2007), *Met nieuwe ogen*, Countinho.